

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТРЛІГІНІҢ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

ІЗДЕНІС

ТОМСК

Серг. Мухом.-х.

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ

ISSN

1560-1722

ІЗДЕНІС

гуманитарлық ғылымдар
сериясы

ПОИСК

серия гуманитарных
наук

№6 2001

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі
халықаралық ғылыми-педагогикалық
"Қазақстан жоғары мектебі" журналының
ғылыми қосымшасы

Научное приложение международного
научно-педагогического журнала
"Высшая школа Казахстана"
Министерства образования и науки
Республики Казахстан

1995 жылғы қаңтардан бастап шығады

Издается с января 1995 года

Екі айда бір рет шығады

Публикуется в два месяца один раз

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОЛОГИЯ.

Ж.ӘДІЛБЕКОВА. Қарсылықты мәндегі құрмалас сөйлемдердің зерттелуі	4
А.РАМАНОВА. Тәуелдік жалғауы жөнінде	8
А.ЕРИМБЕТОВА. К вопросу о логической противоположности и антонимической парадигме	11
К.ШМАНОВА. Трансляция прилагательных в наречии в русском языке	17
Р.ИМАНАЛИЕВА. К вопросу о наименованиях сторон света в разносистемных языках	22
Г.ЕРКИБАЕВА. Учебная лексикография и ее особенности	26
Г.МУХТАСЫРОВА. Об истоках проблем в обучении казахскому языку на Южном Алтае	31
Т.ТЕБЕГЕНОВ. Ақындық өнер және фольклор дәстүрлері	36
С.ШАРАБАСОВ. Ертегі, әңгіме һәм әдеби ертегі	42
А.ҚАРТАЕВА. Абай мұрасының Әуезов шығармашылығына әсері	45
М.ОРАЗХАНОВА. Табиғатты жырлаудағы дәстүр рөлі	49
Р.ДҮЙСЕБАЕВА. Тенденции изучения афро-американской публицистики в современном литературоведении США	53
А.КЕНЕСАРИНА. Особенности использования постепенно усложняющихся задач живописи в процессе обучения студентов	58
Н.ЖУСУПОВ. Образы-символы в повести Ч.Айтматова "Белый пароход"	61
А.САРСЕМБАЕВА. Сочетание традиций русского и казахского стихосложения в поэзии О.Сулейменова	66

ЭКОНОМИКА

О.ЕГОРОВ, Р.ПАХРУТДИНОВ. Коммерческая оценка углеводородного потенциала Казахстана и его влияние на стабилизацию экономических процессов.	70
А.САТМУРЗАЕВ. Организация управленческого учета: теоретико-методический аспект	74
Р.АНДАРОВА. Углубление анализа факторов экономического роста - важное условие перехода к рынку	78
Е.ЖАТКАНБАЕВ, К.МУХТАРОВА. Методологические основы анализа бюджета прожиточного минимума: международный и национальный аспекты исследования	83
А.БЕКХОЖАЕВА. Экономико-статистическая оценка трудового потенциала РК	88
С.МАНАСОВА. Организация учета нематериальных активов в современных условиях	92
А.ШАХАНОВ, И.ДАУЛЕТБАЕВ. Обоснование применения теории спроса и потребления в системе машиноиспользования юга Казахстана	94

ТАРИХ. ӘЛЕУМЕТТАНУ

А.СМАНОВА. Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарындағы эмиграциядағы Польша үкіметінің премьер-министрі генерал Сикорскийдің саясаты	98
М.ДЖИГАНХИР ДОГАН. Прошлое и настоящее кочевого племени Юрюк, перенесших тюркскую культуру Средней Азии в Анатолию	102
А.НУРСУЛТАНОВА. Начало развития предпринимательства в нефтяной промышленности дореволюционного Казахстана	108
А.КУЛЬШАНОВА. Проблема достоверности архивных источников по коренизации в Казахстане	112
Р.АРАЛБАЕВА. Социология образования	116

ПЕДАГОГИКА. ӘДІСТЕМЕ.

М.МУХАМЕДИН. Оқушылардың шығармашылыққа деген қызығушылығын қалыптастыру негіздері	121
К.МАМЫРОВА. Развитие малокомплектной школы: тенденции, приоритеты и перспективы	124
Р.БЕЙСЕКОВА. Современный подход к формированию нравственного воспитания средствами гуманитарных дисциплин	128
К.АГАНИНА, Л.ДУЙСЕМБАЙ. К вопросу экономического образования и воспитания в детских домах	132
Т.РУДНЕВА. Единство художественного и технического развития в воспитании вокалиста	135
Г.КУШПАЕВА. Образовательный проект средней школы-комплекса № 3 им.М.Габдуллина	140
А.КУАТОВА. Проблемы формирования творческой активности одаренных учащихся в современной психолого-педагогической литературе	143
Ю.ТЕЛЕУГАЛИЕВ. Исследование взаимосвязи показателей гармоничности физического развития, физической подготовленности и эффективности техники физических упражнений	145
Г.БОРТКО. Информированность как качество личности	149
Р.ЖАНАЛИНА. Условия формирования прочных знаний у учащихся начальных классов	154
Р.КУСПАЕВА. Работа над современной иноязычной лексикой в практическом курсе русского языка	157
А.ДЖАБЕРИ. Моделирование системы музыкального воспитания в государстве Катар	161
Г.НУРГУЖИНА. К проблеме описания терминологической лексики русского языка	165
М.КАЛТАЕВА. Оқушыларға ұлттық тәрбие беру іс-тәжірибесі	168
Б.ЫСКАҚ, Г.МҰРАТБЕКОВА. Пунктуацияны игертудің жолдары	172
А.АЛМАТОВА. Экономикалық білім жүйесіндегі кәсіптік білім беру мәселесі	176
А.МАЖЕНОВА. Современные тенденции развития общего среднего образования в зарубежной школе	178
Қ.ДҮСІПОВА. Қазақ тілі сабақтарында ұлттық ойындарды пайдалану	182
У.ЕСИМОВА. Психолого-педагогические основы организации воспитания на идеях народной педагогики в процессе внеклассной работы	184
Б.ӘБДІҒҰЛОВА. Қазақстан тарихын мектепте оқытудың дамытушылық рөлі	187

ПСИХОЛОГИЯ. САЯСАТТАНУ.

С.ТАШКЕНБАЕВА. Абайдың психологиялық тұжырымдары туралы	190
А.БАЙШҮКІРОВА, Ә.ТҮНЛІКБАЕВА. Психикалық тұрақтылық - денсаулық негізі	194
Б.БАЙЖҰМАНОВА. Бастауыш мектеп кезеңінде шығармашылық қабілеттің дамуын зерттеудің теориялық негізі	196
Т.БОЛЕЕВ. Основные направления предупреждения аутоагрессивных форм поведения	200
А.ҚАЖЕНБАЕВА. Студенттермен өткізілетін әлеуметтік-психологиялық тренинг - болашақ ұстаздарды тәрбиелеудің тиімді құралы	202

И.ЭТЕМ ОЗДЕМИР. Влияние качеств учащихся на психо-социальное поведение	204
М.КУСАИНОВА. Психологические проблемы личностно-ориентированного обучения казахскому языку в иноязычной аудитории	206
Р.ТӨЖІТАЕВА. Егеменді Қазақстан азаматтарының демократиялық саяси құндылықтары	211
Н.ИБАДИЛЬДИН. Некоторые позитивные и негативные аспекты во влиянии нефтегазового комплекса на внутри- и внешнеполитические тенденции в Казахстане	215

ФИЛОСОФИЯ. МӘДЕНИЕТТАНУ.

Г.НҰРЫШЕВА. Қаһармандық және лирикалық эпостың рөлі	219
К.НАУАНОВА. Понимание жизни и ее смысла в философских размышлениях А.Кунанбаева	222
В.КУРГАНСКАЯ. История философии как драматургия мысли	226
Б.БАЙЖІГІТОВ, А.СЕЙТІМОВ. Гегель формуласы және өнерге философиялық пайымдау	231
А.НИГМЕТОВА. Своеобразие философии М.Мамардашвили	236
А.ЖҰМАШ. Мұқам	242
А.КАЙДАРОВА. Сущность понятия "профессиональный интерес" в научной литературе	244

ДЕСЯТИЛЕТИЕ ЗАКРЫТИЯ ПОЛИГОНА

М.АБИШЕВ. Проблемы реабилитации и социальной защиты населения пострадавших от ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне	247
--	-----

Біздің авторлар	251
------------------------	-----

Бас редактор - **К.Исаев**

Бас редактордың орынбасары - **С.Мақпырұлы**

Қосымшаның редакторы - **Г.Мергенбаева**

Редакциялық алқа: **Қ.ҒАБДУЛЛИНА, С.ИГІБАЕВ, Д.ЫСҚАҚ, Ж.ҚАСЫМБАЕВ, А.ҚҰСАЙЫНОВ, Ә.НЫСАНБАЕВ, Ж.НҰСҚАБАЕВ, А.НҰРМАХАНОВ, Т.РЫСБЕКОВ, С.САТЫБАЛДИН, Р.САТОВА, М.СЕРҒАЛИЕВ, А.СӘТМЫРЗАЕВ.**

Құрылтайшы және шығарушы:
"Қазақстан жоғары мектебі"-
"Зысшая школа Казахстана"
халықаралық ғылыми-педагогикалық
журналының редакциясы.

Журнал Қазақстан Республикасының Мәдениет, баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі Ұлттық агенттігінде тіркеліп, N116 куәлігі берілген.

Қолжазбалар өңделеді және авторға қайтарылмайды.

Номерді дайындағандар:

Ә.Саланчина, Ә.Ахмадиева,

М.Жампозова, М.Кенжеханов

Мұқабаның суретші-дизайнері:

Қ.Ерназаров

Мекен-жайы: 480051,

Алматы қаласы,

Оқушылар сарайы,

Достық даңғылы, 114,

174 бөлме, телефон 64-39-90

Индексі: жеке жазылу үшін **75730**

мекемелер үшін **25730**

Теруге 15.11.2001 жіберілді.

Басуға 30.11.2001 қол қойылды.

Формат 70x100/16. Шартты б.т. 14,00.

Таралымы 500 дана.

"Қазақстан жоғары мектебі"

журналының шағын типографиясында теріліп, көбейтілді.

Мұқаба "Аэрокосмогеодезия" орталығында басылды. Алматы қаласы, І.Есенберлин көшесі, 36 үй.

ПУНКТУАЦИЯНЫ ИГЕРТУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Пунктуация - ойды, пікірді, ой қорытындысын дұрыс оқып, түсіндіру құралы. Тыныс белгілерінсіз жазылған мәтіннің мағынасы көмескі болып, түсінуге қиындық келтіреді. Бір-бірінен тыныс белгілері арқылы ажыратылмаған сөздер мен сөйлемдердің мән-мағынасы күңгірт тартып, ойды айқын білдіре алмайды.

Мысалы: “Ақан қарт ақынға қарады” деген сөйлемді алайық. Мұнда тыныс белгісі қойылмағандықтан “қарт” сөзі не Ақанға, не ақынға тән екені түсініксіз болып тұр. Ақан қарт сөзінен соң үтір қойсақ, Ақанның қарт екенін жеңіл түсінуге болады. Айтылмақ ой ешқандай күмән келтірмейтіндей айқын да анық.

Әріп сөздің жеке дыбыстарын таңбалайды. Сондықтан ол сөздің бір бөлшегі, жеке бір элементі болып есептеледі. Ал пунктуация жеке дыбыс түгіл, тұтас сөзбен де беруге болмайтын күрделі ұғымды білдіреді. Қолдану орны жағынан алғанда, тыныс белгілері әр әріп сияқты сөзде емес, сөйлемде қолданылады. Сөйлемнің қандай бөлшектерден құралғандығын, оларды қандай ырғақпен, мәнермен, сезіммен оқу керектігін, қай жерде кідіріс барлығын байқату қызметін атқарады. Сондықтан пунктуация сөйлемге, яғни синтаксиске байланысты қолданылатын категория болып табылады. Міне, сондықтан бастауыш сынып оқушыларына алғашқы күннен бастап орфографиялық ережелермен бірге пунктуациялық ережелерді де игертуіміз қажет. Өкінішке орай, бүгінгі таңда біріншісіне көңіл бөлінсе де, тыныс белгілерін өз дәрежесінде игертуге мән берілмей келеді.

Бастауыш оқу жүйесінің басты мақсаттарының бірі - оқушыларға сөйлемдегі және тұтас мәтіндегі ой жүйесін түсінудегі пунктуацияның атқаратын рөлін түсіндіру, сөйлемдегі сөздердің экспрессивтік және эмоционалдық мәнін ашудағы рөлін таныту болып табылады.

Ауызша сөйлеу мен жазба тілді дұрыс түсініп, сауатты жазу, әрбір сөйлемдегі пунктуациялық белгілерді дұрыс қою үшін бала санасында тыныс белгілері туралы түсінік болуы тиіс (Н.Д.Унадзе). Міне, сондықтан бастауыш сыныптарда пунктуацияны игерудің мәні бар.

Біз төменде бастауыш сынып оқушыларына тыныс белгілерді (төменгі сыныптарды ең көп кездесетін) игерту жолдарын сөз етпекпіз.

Бастауыш сыныптарда пунктуацияны меңгерудің алғы шарты - ауызекі сөйлеудің эмоциялық-экспрессивтік мәнін түсіне білуге, сөз мағынасын берудегі сөйлеушінің қалпын (мимикасын, пантомимикасын, дауыс ырғағын т.б.) игеруге дағдыландыру. Дауыс (ырғағы, пауза, екпін, дауыс тоны, дауыс жиілігі т.б.), бет құбылысы (бет пішінін өзгерту, көз жанарын құбылту т.б.), дене қимылдары (пантомимика, қол сілтеулер т.б.) - сөйлемдердегі сөз мағынасын түсінуге, айтылған ойды дәл қабылдауға жетелейтін көмекші құралдар. Бастауыш сынып мұғалімдерінің ең басты міндеттерінің бірі - сөз, сөйлем мағыналарын түсінуге септігін тигізетін адамға тән осы кейіптерін дұрыс қабылдауға дағдыландыру. Бастауыш сыныптарда пунктуацияны игеруде дауыс ырғағының, мәнерлеп оқудың мәні зор.

Мысалы, Ы.Алтынсариннің “Кел, балалар, оқылық” өлеңін магнитофон таспасына алдын-ала екі түрлі етіп: бірінде өлең сөздерін бір сарынды, тыныс белгілеріне мән берілмеген күйінде, екіншісінде мөнерлі, тыныс белгілеріне сай дауысты құбылта отырып, автордың ішкі сезімін тап басарлықтай етіп жаздырылады.

Алғашқыда балалар назарына бірінші вариант ұсынылады. Бір монотонды өлең жолдары бала зейінін өзіне тарта алмағаны байқалады. Тартымдылығы кем жұмысқа бала қызығушылығының артпайтыны белгілі, мұғалім өлеңді бірнеше рет қайталағаннан соң, оқушылармен талқылауға кіріседі. Бұл жұмыстың нәтижесінде балалар автор ойын таба алмай, ойлары әр саққа жүгіріп, сабаққа қатысуында активтілік байқалмайды. Мұнан шығатын қорытынды: оқушылар жаңа сабақтың материалын игермеді деген сөз.

Мұғалім таспадағы жазудың екінші бөлігін іске қосады. Сөйлеушінің даусы бір көтеріліп, бір баяулап, бірде жігерлі, бірде баяу естіліп, оқушылардың зейінін еріксіз өзіне тартады. Бірте-бірте сикырлы дауыс оқушыларды өзіне баурап алады. Оқушылардың жүзінен ұқыпты тыңдағандық аңғарылады.

Магнитофонды бірнеше рет қайталанатқан соң, тағы талқылауға кірісуге болады. Бұл жұмыстың нәтижесі: оқушылардың көбінің жаңа сабақ материалдарын игергендіктерін, оқушылардың жауабында өлеңде кездесетін сөздерді келтіріп баяндау, дауыс ырғақтарында магнитофондағы сөйлеушінің дауысына еліктеу де бар екені байқалады.

Бұл жұмыстағы мұғалімнің басты мақсаты - сөз, сөйлем мағынасын ұғынуда дауыс ырғағының атқаратын қызметін түсіндіру болғандықтан, ол балалардың магнитофондағы өлеңнің қай варианты түсінікті болғанын сұрайды. Екіншісінің қабылдауға жеңіл болғанымен, балалар түсінікті болу себебін тап басып айта алмауы мүмкін. Мұғалім сөз, сөйлем және мәтіннің мағынасын қабылдауда сөйлеушінің дауыс ырғағының үлкен маңызы барлығын айта отырып, магнитофонды қайта қосады. Бір өлеңнің екі түрлі вариантын салыстыра отырып, талдау нәтижесінде оқушылар екіншісінің қабылдауға жеңіл болу себебін түсінеді.

Мұғалім тақтаға “Қандай ыстық”, “Қандай ыстық?”, “Қандай ыстық!” деген сөз тіркестерін жазып:

Бұлардың орын тәртібінде, әріптерінде өзгешелігі жоқ. Жалғыз өзгешелік тыныс белгісінде. Алғашқы кезде балалар қанша тырысқанымен ұстаз талабына сай оқи алмауы мүмкін.

Магнитофонда бірінші сөз тіркесінің (қандай ыстық) күннің не басқа заттың ыстық екенін жай хабарлап тұрғандай естілсе, екінші сөз тіркесінің (қандай ыстық?) күннің не басқа заттың қаншылықты ыстық екенін білу мақсатында сұрау мағынасында айтылып, үшіншісінде (қандай ыстық!) күннің не басқа заттың (нанның, судың, күмнің т.б.) ыстық болғанына қуанып, шаттану сезімін білдіретін мағынада оқылады. Оқушылар екі-үш қайтара тыңдағаннан соң магнитофондағы оқылған сөз тіркесінің тақтадағы вариантын таптыруға болады.

Осындай жұмыстың нәтижесінде оқушылар сөз, сөйлемнің мағынасын дәл беруде дауыс ырғағының да үлкен маңызы барын игереді.

Балалармен жүргізілетін жұмыстар бірте-бірте күрделене түседі. Енді оқушылардың өздеріне түрлі сезімдерге байланысты сөйлемдер құрауды тапсырып, сол күйді дәл бере алатындай етіп дауыс ырғағын құбылта айттыра отырып жаттықтыру қажет. Мұғалімнің мұндағы басты мақсаты - оқушыларға сөз бен сөйлемнің айтылуында да үлкен мән жатқанын, дауыс ырғағы мен дыбыс екпіні айтушының ішкі сезімнің көрсеткіші екендігін игерту.

Келесі сабақтарда дауыс ырғағына байланысты жаттығу жұмыстары әрі қарай жалғасын тауып тереңдей түседі. Магнитофон таспасынан түрлі көңіл-күйді (қорқу, қуану, ренжу т.б.) білдіретін сөз тіркестері және сөйлемдерді оқытып, оқушыларға әрбір сөйлемнің қандай сезімде айтылып тұрғанын таптыру мақсатында жаттығу жұмыстары жүргізіледі.

Осындай әдіс-тәсілдер арқылы оқушылар қорқу, ренжу, тандану т.б. сезімдерін бірте-бірте дауыс ырғағынан ажырата білуге және осындай көңіл-күйді дауыс ырғағы арқылы бере білуге дағдыланады.

Мұғалім оқушыға сөз не сөйлем мағынасын тани білуде тек дауыс ырғағы ғана емес, сөйлеушінің мимикасы (бет қимылдары) мен пантомимикасының (дене қимылдары) да үлкен маңызы бар екенін түсіндіргені жөн.

Мұны танытуда мынандай жаттығу жұмыстарын жүргізуге болады.

Мұғалім үш суретті тақтаға іледі:

*Ойланып
отырған қыз*

*Қорыққан,
үрейленген бала*

*Жылап отырған
қыз*

Оқушылар ұстазының жәрдемімен өз ойларын дауыс ырғағы, мимика, пантомимика арқылы бере білуге бірте-бірте жаттыға бастайды. Осылайша үшінші суретпен де жұмыс жүргізіледі.

Тақтаға ілінген кейіптегі балалардың суреттерімен магнитофон арқылы жүргізілген жұмыстар, мұғалім әрекеттері оқушыларға белгілі дәрежеде әсер етіп, ой салады. Балалар адам пікірін, ойын дәл жеткізуді тек сөз бен сөйлем арқылы беріп қана қоймай, сол пікірдің мағынасын ашуда дауыс ырғағы, мимика, пантомимика және мәнерлі қимылдар да септігін тигізетіндігін түсінеді.

Келесі сабақтарды былай жүргізуге болады. Мұғалім бірнеше суреттерді тақтаға іледі.

1. Анасы баласының басын сипап тұрғаны бейнеленген сурет.

2. Қолын жайып алға ұмтылған қыз бейнесі.

3. Орындық үстінде жылап отырған бала бейнесі.

4. Әкесінің балаға қолын шошайтып, бір нәрсені көрсетіп тұрған бейнесі.

Мұғалім оқушыларға мынандай тапсырма береді:

- Балалар, мына суреттерге зер салып қарап шығып, осы суреттерді дәл сөйлейтін сөйлемдер құраңдар.

Оқушылар бірінші сурет бойынша мынадай сөйлемдер құрауы мүмкін:

1. Қап. сенбісін бүлдірген?

2. Осы сен, еш сөзінде тұра алмайсың!

3. Осы сен, тыңдамайтын бала болдың ғой! т.б. варианттар да болуы мүмкін.

Екінші сурет бойынша құралған сөйлемдер:

1. Апатай, мені өзіңмен бірге ала кетші!
2. Алып кел бері, ойыншығымды!
3. Токтай тұрыңдаршы, өтінемін, мен де барамын.
4. Кетпеңіздерші, мен қорқамын! т.б.

Мұғалім оқушылардың бірінші және екінші сурет бойынша сәтті құрған сөйлемдерін тақтаға жазып:

- Қане, балалар, осы сөйлемдерде сөйлеуші көбінесе қандай сезімдерді бастан кешіреді?

Оқушы: - Өтініш, тілек және сұрау т.б.

Мұғалім:

- Қане, қайсыларың осы сөйлемдерді бүкіл жан дүниелеріңмен (дауыс ырғағы, мимика, понтомимика) тыңдаушыға әсерлі етіп жеткізе аласыңдар?

Осындай жолмен үшінші және төртінші суреттер де талданады.

Атап айтқанда, суреттің мазмұнын ашатындай сөйлемдер құрылады және сол сөйлемді тыңдаушыға мәнерлі түрде жеткізуге жаттығады.

Міне, осындай жұмыстарға оқушылар машықтанған соң, бірте-бірте оқылған өлең, әңгіме, ертегілердегі кейіпкерлердің көңіл-күйін бере білуге дағдыландыруға болады. Мұнда оқушыдан шығармадағы кейіпкер көңілді болса, оның даусы көтеріңкі, қуанышты қалыпта естілуін, жүзі көңілді, күле отырып оқуы талап етіледі. Ал кейіпкер керісінше көңілсіз, қайғылы болса, дауыс ырғағы бәсеңдеп, қабағы нытыңқы қалыпта оқу тапсырылады.

Оқушыларға сөз, сөйлем мағыналарын дауыс ырғағы, мимика және понтомимикамен дұрыс бере білу дағдыларын игерткеннен соң, мұғалімнің келесі міндеттерінің бірі - сөйлемдерді айтылу мақсатына қарай ажырата білу, олардағы сезімдерді (қорқу, қуану, шаттану т.б.) түстермен (қызыл, сары, көк, қара) баламалап отыруды жаттықтыру.

Мысалы: Қызыл жалауша. Бұл белгі - шаттық, қуану, күлу, күлімсіреу, жымыю сезімін білдіреді (лепті сөйлемдер). Көк жалауша - ренжу, қайғы, уайым, ұятты сезіну, арман сезімдерін білдіреді (лепті, бұйрықты сөйлемдер). Қара жалауша - жай хабар мағынасын білдіреді (хабарлы сөйлем). Сары жалауша - сұрау мағынасын білдіреді (сұраулы сөйлем).

Бұл жұмыстар былай жүргізіледі.

Оқушылардың әрқайсысында осындай төрт түрлі жалаушалар болуы тиіс. Мұғалім алдын-ала дайындаған сөйлемдерін оқыған кезде, балалар сол сөйлемнің беретін мазмұнына, оқу ерекшелігіне (қорқу, қуану, ренжу т.б.) байланысты жалаушалардың бірін көтеріп отыруы қажет. Балалардың қай жалаушаны көтеруіне байланысты сөйлемнің мазмұнын түсінгенін не түсінбегенін бірден айыру мүмкіндігі туады. Мұның өзі бала түсінігіндегі қателерді дер кезінде жоюға мүмкіндік береді. Педагогикалық іс-әрекетті жеңілдетуге ықпалын тигізеді.

Осындай жолмен сөйлемдерді араластырып оқу арқылы оқушылар сөйлем мағынасын түсті жалаушалармен дұрыс баламалауға дағдыланады.

Мысалы, мұғалім қызыл жалауды көтергенде, оқушы жалаушаның білдіретін белгісіне қарай: "Сенің келгенің қандай тамаша болды!" - деп сөйлем құрауы мүмкін. Осылайша ұстаздың көтерген жалаушаларына байланысты сөйлем құрау арқылы да сөйлем мағынасын терең түсінуге мүмкіншілік тудыруға болады.

Осындай жұмыс түрлерімен жаттығып болған соң, мұғалім оқушыларға диалог туралы түсінік береді.

Ал бұдан соң олардың берік дағдысы болу үшін, төмендегідей жұмыстарды орындатудың ықпалы зор:

1. Берілген мәтінді оқып, одан диалогты тап, оның диалог екенін қандай тыныс белгісі көрсетіп тұр (мәтін беріледі).
2. Берілген мәтіннен диалогты тауып, тыныс белгісін қойып жаз.
3. Оқыған кітаптарыңнан диалогті тауып көшіріңдер.

Осы сияқты басқа да жаттығулар орындату арқылы оқушыларға сызықшаның диалог алдынан қойылатынын саналы түрде игертеді, әрі дағдылары қалыптаса бастайды.

Мұндай жұмыс түрі игерілген соң, ендігі мақсат - сөйлемдердің айтылу мақсатына қарай соңына қойылатын тыныс белгілерді қоя білуге жаттықтыру.

Міне, осындай тәсілдер арқылы басқа да (нүкте, сұрау) тыныс белгілерінің қойылу жолдары меңгеріледі. Қара жалаушаға балама-ланған сөйлемдерден соң нүкте (.), сары жалаушаға баламаланған сөйлемдерден соң сұрау белгісі (?) қойылатындығы жаттықтырылады.

Резюме

Статья освещает логику выражения экспрессивных и эмоциональных значений в предложениях и тексте с помощью пунктуации.

А.АЛМАТОВА

ЭКОНОМИКАЛЫҚ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕСІ

Мектеп бітіргеннен кейін әрбір жас жеткіншек өмірден өз жолын іздеу алдында кешегі оқушы қоғам алдында әр түрлі әлеуметтік-экономикалық мәселелерге кездесуі айқын. Мысалы, қоғамның барлық қызмет салаларында кәсіпкерлік психологияның қалыптасуы және іскерлік қатынастар стилінің өзгеруі, ақпараттандыру, осылардың бәрі қазіргі мамандардың жеке ерекшеліктерін қажет етеді.

Қоғамның қандай саласы, қай кәсіп түрі болмасын экономика өлеміне байланысты екендігі мәлім. Қазіргі заман жұмыскерлердің принципіалды жаңа бейнесін қалыптастыруды талап етеді, ал мамандардың көбі қазіргі заман талабынан шыға қоймайды.

Өмір талабына сай қазір оқушылар тек диплом алу үшін ғана, өз мамандықтары бойынша жұмыс істемейтінін алдын ала жоспарлай отырып, оқу орнын тандайды. Сонымен бірге, мектеп түлектерінің жұмыссыздыққа ұшырауы мен өз кәсіптеріне деген қызығушылығының кему себептері, біріншіден, мектептердегі кәсіптік бағдар беру мәселелеріне жеткілікті көңіл бөлінбеуінен; екіншіден, еңбек нарығы мен білім жүйесінің арасындағы байланыстылықтың дұрыс қалыптаспағандығынан екені белгілі.

Мектеп маңызды әлеуметтік институттардың бірі ретінде, оқушылардың әлеуметтік-экономикалық өмірге бейімделуіне және